

УДК 811:378

Н. О. БРЕСЛАВЕЦЬ

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Здійснено теоретичний аналіз формування навичок теоретичному аналізу формування навичок та застосування технології критичного мислення при вивченні іноземної мови у ВНЗ. Висвітлено сутність, фази і стадії технології критичного мислення, обґрунтовано методику її застосування. Встановлено, що впровадження навичок технології критичного мислення сприяє зростанню ефективності вивчення іноземної мови, активізує роботу студентів у досягненні власних навчальних цілей, зумовлює перемишлення викладачами сутності оновленого педагогічного процесу.

Ключові слова: компетентнісна освітня модель, критичне мислення, активні методи навчання.

Н. О. БРЕСЛАВЕЦЬ

ПРИМЕНЕНИЕ ПСИХОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Произведен теоретический анализ формирования умений и применению технологий критического мышления при изучении иностранного языка в вузе. Освещается сущность, фазы и стадии технологии критического мышления, обосновывается методика ее применения. Установлено что внедрение навыков технологии критического мышления влияет на эффективность изучения иностранного языка, активизирует работу студентов в достижении учебных целей, обуславливает к переосмыслению преподавателями сущности обновленного педагогического процесса.

Ключевые слова: компетентностная образовательная модель, критическое мышление, активные методы обучения.

N. O. BRESLAVETS

THE USE OF CRITICAL THINKING TECHNIQUE STUDYING A FOREIGN LANGUAGE AT A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

The article is devoted to the theoretical analysis of skills formation and to the use of critical thinking technique when studying a foreign language at a higher educational establishment. The essence, stages and phases of critical thinking technique have been highlighted, methods of its usage have been grounded. The process of investigation has revealed that introduction of critical thinking technique skills facilitates the increase of foreign language study effectiveness, livens up the work of the students aimed at achieving their personal goals of studies, calls the teachers to rethink the essence of the updated educational process.

Keywords: competence education model, critical thinking, active methods of education.

Завданням сучасної вищої освіти України є формування компетентнісної моделі випускника ВНЗ, що гармонійно поєднує глибину отриманих знань із здатністю творчо мислити, критично оцінювати, самостійно добувати і впроваджувати в професійну діяльність нові знання [2, с. 65].

Модернізація вищої школи вимагає наукового обґрунтування теоретичних основ та створення практичної бази для здобуття інтеграційного результату освіти – компетентнісної моделі фахівця, що володіє високим рівнем професіоналізму, особистісно-орієнтованою цивільною позицією.

Для досягнення поставленої мети необхідно разом з традиційними методами навчання застосовувати інноваційні педагогічні освітні й виховні технології, що базуються на сучасній інформаційно-технологічній, комунікативній основі при високому науково-технічному потенціалі ВНЗ, які зумовляють позитивний результат роботи всіх учасників педагогічного процесу вищої школи.

Кожній людині впродовж життя потрібно приймати величезну кількість важливих рішень. Здатність критично мислити, використовувати раніше отримані знання для створення нових знань, осмислення нової інформації є характеристикою *Homo sapiens*. Мислення і знання взаємозв'язані між собою, мислення дозволяє використати вже наявні знання для створення нових. Сучасна національна система освіти потребує формування самодостатньої, гармонійної, творчої особистості у ВНЗ [1, с. 93], яка може конструювати власні знання, а також формувати навички критичного й творчого мислення. Це потребує проведення кардинальних трансформацій у навчально-виховному процесі, вживання нових творчих форм та методів навчання.

Нова парадигма формування сучасної системи вищої освіти в Україні, входження в світовий та європейський освітній простір вимагають інноваційних методів та засобів, педагогічних технологій, без освоєння яких неможливе створення компетентнісної моделі випускника ВНЗ, який би був здатен проектно мислити, постійно самовдосконалюватися, бути соціально відповідальним і професійно підготовленим. Підготовка фахівців має відповідати соціальним замовленням, потребам та вимогам, а випускник повинен усвідомлювати свою соціальну роль, місце в суспільстві, бути здібним досягнути поставлених цілей, мати чіткі морально-етичні орієнтири.

Цілісна компетентнісна модель включає:

- уміння взаємодії із суспільством, спільністю, колективом, сім'єю, друзями, партнерами;
- уміння передбачати конфлікти й уміння їх вирішувати, співпрацю, толерантність, повагу і прийняття іншого (раса, національність, релігія, статус, стать тощо), соціальну мобільність;
- міжкультурну компетенцію, яка характеризується здатністю особистості встановлювати взаємовідносини з представниками інших культур, що підвищує загальну культуру фахівця, його конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці;
- співпрацю в групі, здатність знаходити адекватні рішення в різних ситуаціях, регулювати інтерперсональну взаємодію.

Результатом вищої освіти має стати оволодіння особистістю іноземною мовою як засобом спілкування між професіоналами, інструментом виробництва у поєднанні з культурою, економікою, правом, прикладною математикою, різними сферами науки, що потребують застосування іноземних мов.

Іноземна мова є реальним і ефективним засобом спілкування. Щоби вона стала повноцінним засобом спілкування, людині необхідно глибоко вивчити Батьківщину, світ мови, яка вивчається. В основі мовних структур лежать структури соціокультурні; мова повинна вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, що нею говорять, оскільки національно специфічні особливості різних компонентів культур-комунікантів можуть ускладнити процес міжкультурного і професійного спілкування, а їх знання – полегшити його.

Інноваційні перетворення в системі вищої освіти відбуваються на глобальному світовому, загальноєвропейському, національному рівнях. Інтернаціоналізація вищої освіти припускає встановлення зв'язків між ВНЗ національного рівня з аналогічними освітніми інститутами в міжнародному плані. Болонський процес можна представити як інновацію в інтернаціоналізації вищої освіти.

Впровадження інноваційних технологій видозмінює освітній процес, відкриваючи широкі перспективи і нові можливості. Електронні підручники, комп'ютерні програми самонавчання, інтерактивні ділові ігри, дистанційні форми навчання, віртуальне спілкування, побудова каналів, портів, трансляції дають можливість використати величезну кількість інформації, отримати знання і застосовувати їх для досягнення мети в навчальному процесі, практичній діяльності, доповнивши їх особистісно-ціннісним сенсом.

Інноваційна діяльність педагога, що використовує активні й інтерактивні методи в педагогічному процесі навчання іноземної мови, припускає постійне творче відношення до

професійних обов'язків, визначаючи свої педагогічні можливості й особливості студентів, дозволяє підвищувати ефективність оволодіння іноземною мовою, розширюючи діапазон педагогічної дії та співпраці зі студентами. Створюючи нові моделі професійної практики в навчанні іноземної мови, педагог забезпечує максимальну активність студентів у навчальному процесі, підвищуючи їх освітній і розвиваючий потенціал.

Термін «критичне мислення» введено на підставі досліджень К. Поппера, який припускає наявність критичної рефлексії, усвідомлення власної діяльності, що лежить в основі нашого світогляду, власної пізнавальної, дослідницької, пошукової діяльності. Посилання

Критичне мислення – конструктивне за змістом, оцінне за суттю, включає як позитивну, так і негативну оцінки розумових процесів, що призводять до висновків при вирішенні поставлених завдань. На відмінну від автоматичного мислення, критичне мислення – спрямоване, метою якого є отримання бажаного результату.

Технологія розвитку критичного мислення здобула популярність у пострадянських країнах в кінці ХХ ст. і розвивається за підтримки Консорціуму демократичної педагогіки та Міжнародної читацької асоціації в рамках проекту Інституту «Відкрите суспільство» під назвою «Читання і лист для розвитку критичного мислення».

Ця технологія активно впроваджується в систему освіти багатьох країн світу, зокрема й ВНЗ України, збагачуючи проект новими ідеями і розробками; спрямована на те, щоб зацікавити студента (розбудити його творчу, дослідницьку активність), потім створити йому умови для осмислення (реалізації сенсу), безпосередньої роботи з інформацією, засвоєння та узагальнення матеріалу, його аналізу, творчої переробки, інтерпретації. Її авторами вважаються Ч. Темпл, К. Мередіт і Д. Стілл.

Представлена нами розробка є підсумом спільних досліджень науковців-педагогів і психологів різних країн і є відносно новою для нашої системи освіти.

В. Андрущенко, Е. Гершунський, М. Романенко, П. Саух й інші вчені аналізують причини і наслідки перетворень у сфері національної системи освіти. Вивчаючи досвід Е. Боера, Д. Джоксона, Дж. Добсона, Дж. Кузео, Дж. Тейлора, Б. Сміта й інших американських науковців у сфері впровадження критичного і творчого мислення в рамках моделі проблемного навчання, вітчизняні викладачі вищої школи створюють нові технічні способи для формування самостійної, незалежної особистості.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати технологію критичного і творчого мислення, запропоновану американськими педагогами, й адаптувати її до сучасних умов навчання іноземної мови у ВНЗ України.

«Критичне мислення – це використання когнітивної техніки або стратегій, які збільшують вірогідність отримання бажаного кінцевого результату», – пише Д. Халперн [3, с. 18]. Це такий тип мислення, який застосовують при вирішенні завдань, формулюванні положень, вірогідній оцінці та ухваленні рішень з використанням навичок, що обґрунтовані й ефективні для конкретної ситуації і типу вирішуваного завдання.

Творче мислення не включає оцінки, ґрунтується на генеруванні нових ідей, що іноді виходять за рамки загальноприйнятих істин, норм і правил. Критичне і творче мислення існують у взаємозв'язку, часто дуже важко провести чітку межу між ними. Вчені стверджують, що критичне мислення призводить до творчого, зумовлюючи їх взаємодію, синтез ідей, знань, інформації.

Надання студентів умов для самостійного мислення, вирішення складних і заплутаних завдань, подолання перешкод, труднощів пізнання переводить того, хто навчається, в становище, кероване викладачем.

Критичне та творче мислення в другій половині ХХ ст. введено до широкого вжитку і схарактеризовано зарубіжними науковцями, зокрема американськими, з необхідністю пошуку «найкращих методів навчання нового покоління» [4, с. 184]. Вони розробили національну стратегію впровадження критичного та творчого мислення, яке назвали «мисленням поза рамками» [6, с. 6].

Традиційна знаннева парадигма ґрунтується на пасивному отриманні знань, освоєнні і відтворенні їх – за такої методики неможливо навчитися мислити критично. Компетентнісна освітня модель передбачає спільну роботу викладача і студента у співтворчості, співпраці, що

сприяє повнішому інтелектуальному і професійному розвитку. Завданням педагога є розвиток у студентів здатності міркувати, мислити критично. Необхідно виробити і фіксувати установку на критичне мислення, що є не менш важливим, ніж розвиток навичок такого мислення.

З метою створення повноцінного засвоєння навчального матеріалу, запобігання переважанню привілеїв окремих прийомів і стратегій рекомендовано застосовувати класичні, активні методи навчання, технологію розвитку критичного мислення через читання і написання.

Найважливішою умовою застосування цієї технології є трифазна побудова навчального заняття або повне відтворення трифазного технологічного циклу. Технологічний цикл включає три фази побудови навчального заняття : 1) виклик; 2) осмислення; 3) рефлексія (табл. 1).

Технологія вимагає розробки алгоритму – серії питань, частина яких може кілька разів повторюватися в процесі мислення. Вони здатні призвести до виведення висновку з посилянь, аналізу, аргументів, перевірки гіпотез, імовірнісної оцінки, ухвалення рішень і творчої діяльності.

Впровадження прийомів технології розвитку критичного мислення сприяє розвитку активності, ініціативності, творчості студентів на всіх етапах процесу навчання, наближає результати навчання до практичної діяльності педагога, що дозволяє підвищити якість педагогічної праці.

Фази технології розвитку критичного мислення

Фаза (стадія)	Завдання фази, діяльність викладача	Діяльність студентів	Можливі методи
Фаза виклику	Виклик (вітчизняним педагогам ближче поняття «актуалізація») вже наявних знань з питання, що вивчається, активізація студентів, мотивація для подальшої роботи.	«Згадує», що йому відомо з питання, яка вивчається, (робить припущення), систематизує інформацію до її вивчення, ставить питання, на які хотів би отримати відповідь.	Складання списку відомої інформації, розповідь-припущення за ключовими словами; систематизація матеріалу (графічна): кластери, таблиці; вірні та невірні твердження; переплутані логічні ланцюжки тощо.
Інформація, отримана на першій стадії, вислуховується, записується, обговорюється; навчальна робота може бути організована як індивідуально, так і парами, в мікрогрупах			
Фаза осмислення (реалізації)	Збереження інтересу до теми в безпосередній роботі з новою інформацією, поступове просування від знання «старого» до «нового».	Читає, слухає текст, використовуючи запропоновані педагогом активні методи читання, робить позначки на полях або веде записи з осмисленням нової інформації – маркування з використанням знаків «V» «+», «?» (при читанні ставляться на полях справа).	Методи активного читання: ведення різних записів типу подвійних щоденників, бортових журналів.
Безпосередній контакт з новою інформацією (текст, фільм, лекція, матеріал параграфа); робота ведеться індивідуально або парами			
Фаза рефлексії	Повернути студентів до первинних записів, припущень; внести зміни, доповнення; дати творчі, дослідницькі або практичні завдання на основі засвоєної інформації – повернення до ключових слів, вірних і невірних тверджень.	Студенти співвідносять «нову інформацію зі «старою», використовуючи знання, отримані на стадії осмислення – відповіді на поставлені питання.	Заповнення кластерів, таблиць, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між блоками інформації – організація різних видів дискусій; творчих робіт (віршування – сінквейни, есе).
Творча переробка, аналіз, інтерпретація тощо вивченої інформації; робота ведеться індивідуально, парами і в групах.			

Завданням педагога на першій стадії навчання – виклику – є активізація пізнавального інтересу, актуалізація вже наявних знань, підвищення мотивації до подальшої роботи, надання допомоги в самовизначенні напряму теми, що вивчається, сприйнятті суті завдання, визначенні бажаної мети і початкової інформації. На стадії виклику можна застосовувати різні методи:

кластери (гроно або графічний систематизатор), складання списку відомої інформації, розповідь-припущення за ключовими словами, вірні і невірні твердження, побудова ієрархічного систематизатора, графічного систематизатора у вигляді матриць, інсерт, прийом П –М –Ц – «Плюс-мінус – цікаво» і його різновид П –М –П – «плюс-мінус-питання», метод проєктів. Інформація на цій стадії сприймається, записується, обговорюється, діяльність студентів організовується індивідуально, парами, в групах.

Завданням педагога є не лише подання студентові готового матеріалу й організація пошуку нової інформації, яка на шляху просування від знання «старого» до знання «нового» стимулює студента до розумової діяльності, щоб він став краще думати, навчився ставити собі питання і шукати на них відповіді. Необхідно застосовувати алгоритм – серію питань, відповіді на які допоможуть дослідникові знаходити правильну відповідь або вирішення поставленого завдання. Психологи пропонують алгоритм для розвитку критичного мислення, що включає наступні питання: Яка мета? Що відомо? Які навички мислення дозволять вам досягти поставленого завдання? Чи досягнуто поставленої мети?

Ці питання упорядковують розумові процеси, дозволяють застосовувати цей алгоритм в різних закономірних і випадкових ситуаціях при пошуку необхідних відомостей, осмислювати отриману інформацію з різних джерел, критично її оцінювати, за необхідності вміти аргументувати і відстоювати свою точку зору, набуваючи при цьому комунікативних навичок, який особливо важливо в умовах соціуму, що швидко змінюється.

На другій стадії – осмислення – викладач надає допомогу студентам в активному сприйнятті нового матеріалу, виробляються, оцінюються шляхи вирішення завдання з вибором кращого з них. Вивчення матеріалу треба побудувати так, щоб його можна було без зусиль згадати, провести аналіз з метою виявлення помилок і їх усунення. На стадії осмислення можна використати такі прийоми, як подвійні щоденники, інсерт, двочастинний щоденник, концептуальна таблиця, перерване читання, кластер, прийом «вірні і невірні твердження», проводиться пошук відповідей на питання, поставлені на першому етапі навчання.

Стадія рефлексії. Рефлексія є порівняльним аналізом інформації, що була на початку і в кінці дослідження, співвідношення нової і старої інформації, відбувається синтез отриманих знань, критична оцінка підсумків пізнавальної, дослідницької, пошукової діяльності студента, його особистих переживань, аналіз причин невдач і досягнень. При цьому отримуються навички колективної діяльності, способи вирішення суперечок і конфліктів, визначається особистий вклад у досягненні успіхів.

На вказаній стадії застосовуються наступні прийоми: повторне заповнення кластерів і проведення аналізу з даними попередніх розробок; повернення до ключових слів, вірних і невірних тверджень; створення малюнків графіків, схем, графічних моделей педагогічних явищ і предметів (візуальні форми організації матеріалу). Можливе використання прийомів «Товсті і тонкі питання», концептуальна таблиця, написання творчих робіт (сінквейнів, есе, інтерв'ю).

Процес формування навичок критичного мислення автори розробили на шість рівнів. Перший рівень назвали рівнем пошуку або виявлення проблеми (Mess finding): необхідно визнати факт її існування. Другим рівнем є пошук або виявлення фактів (Data finding): збирається вся доступна інформація про визнану проблему, що необхідна для початку процесу вирішення даної проблемної ситуації. На третьому рівні, який визначили як рівень пошуку та виявлення сутності проблемної ситуації (Problem finding), створюються умови та перспективи знаходження альтернативних рішень. Четвертий рівень є рівнем пошуку або виявлення ідей (Idea finding): чим більше ідей, тим краще. П'ятий рівень називається рівнем пошуку та виявлення рішення (Solution finding). На цьому рівні відбувається відбір потенційних ідей для вирішення проблемної ситуації. Шостий рівень є рівнем складання плану дій для вирішення проблемної ситуації – це рівень пошуку або виявлення підтримки (Acceptance finding) [5].

Взаємовідносини між викладачем і студентами ґрунтуються на співпраці, взаємодопомозі. Викладач бере активну участь в творчій діяльності як помічник, радник, джерело інформації, розділяючи загальну відповідальність за результат. Творчий підхід сприяє руйнуванню старих стереотипів пасивного навчання, примушують студентів мислити, шукати спільно з викладачем відповіді на складні життєві питання.

Критичне мислення розглядається як процес аналізу можливостей з метою порівняння та протиставлення ідей, прийняття ефективних рішень та забезпечення розумних засад ефективної навчальної діяльності. Творче мислення є процесом обдумування нових незвичайних можливостей, їх практичного застосування у навчальному процесі, ВНЗ генерування та відбору альтернатив [5].

Сучасна педагогічна наука потребує впровадження нових методів навчання – так званих активних і творчих, які можуть зацікавити студентів процесом навчання, активізувати їх роботу, щодо досягнення власних освітніх цілей, формувати навички критичного і творчого мислення, а спільна робота учасників навчальної групи над вирішенням проблеми у спілкуванні спонукає їх до взаєморозуміння та взаємоповаги.

Вивчення проблем формування критичного і творчого мислення при вивченні англійської мови у ВНЗ вимагає від викладача зацікавленості у впровадженні нових методів навчання, використання передового педагогічного досвіду зарубіжних колег, власного професійного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заболотська О. Формування та розвиток студента як індивідуальності / О. Заболотська // Вища освіта України. – 2005. – № 2. – С. 93–95
2. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. І. Пометун. – К.: Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65–69.
3. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
4. Boyer E. L. High school: A report on secondary education in America / E. L. Boyer. – New York, 1983. – 193 p.
5. The Inventive Thinking Curriculum Project. An outreach program of the United States Patent and Trademark Office. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uspto.gov/web/offices/ac/ahrpa/opa/projxl/invthink/invthink.htm>
6. Taylor M. L. Generation Next: Today's postmodern student-meeting, teaching and serving / M. L. Taylor. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.taylorprograms.org/>